

ISSN 1392–1681

KONVENCINIO DALYVAVIMO KRIZĖ

REMIGIJUS RIEKAŠIUS

Remiantis duomenimis apie konvencinio dalyvavimo pokyčius dvi-dešimt penkiose Europos valstybėse straipsnyje teigiama, kad Europa išgyvena konvencinio dalyvavimo krizę. Piliečių aktyvumas tradicinėse konvencinio dalyvavimo formose – balsavimas rinkimuose, narystė partijose ir profesinėse sąjungose – mažėja beveik visose Europos valstybėse.

Straipsnyje teigiama, jog pagrindinės konvencinio dalyvavimo krizės priežastys – nepasitikėjimas politinėmis institucijomis ir vertybių kaita (Vakarų Europoje) bei sovietinės sistemos palikimas (Vidurio ir Rytų Europoje).

Ivadas

Paskelbus 2002 metų Prancūzijos prezidento rinkimų pirmojo turo rezultatus šimtai tūkstančių Prancūzijos piliečių išėjo į gatves protestuodami prieš į antrąjį turą patekusį Le Peną. Prancūzai protestavo prieš rezultatus, kuriuos nulėmė jų pačių pasyvumas: 2002 m. balandžio 21 d. vykusiam pirmajame rinkimų ture dalyvavo 41,42 proc.

Remigijus Riekašius – Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto doktorantas, Klaipėdos universiteto Socialinių mokslų fakulteto Politologijos katedros asistentas (el. paštas: remy@takas.lt).

© Remigijus Riekašius, 2003

Straipsnis įteiktas redakcijai 2003 m. gegužės 17 d.

Straipsnis pasirašytas spaudai 2003 m. rugsėjo 5 d.

rinkėjų¹ – mažiausias rinkėjų skaičius per visą penktosios Prancūzijos Respublikos istoriją. Prancūzijos rinkėjai kur kas aktyviau dalyvavo antrajame rinkimų ture, tačiau ir šis aktyvumas (79,7 proc.) neprilygo vidutiniam rinkėjų aktyvumui prezidento rinkimuose (82,1 proc.).

Mažėjantis rinkėjų aktyvumas būdingas ne vien Prancūzijai. Analogiškas procesas vyksta ir kitose Europos valstybėse – tiek turinčiose senas demokratijos tradicijas, tiek tik prieš dešimtmetį sukūrusiose (arba atkūrusiose) demokratinę santvarką. Rinkėjų aktyvumas mažėja ir Lietuvoje. 2002 metų pabaigoje prezidento rinkimuose rinkėjų aktyvumas buvo 53,9 proc. – t. y. beveik 20 proc.² mažesnis nei prieš penkerius metus vykusiuose prezidento rinkimuose.

Neretai teigiama, kad rinkimai – atstovaujamosios demokratijos pagrindas. Jie padeda įgyvendinti vieną pagrindinių demokratijos principų – piliečių galimybę periodiškai rinkti politinį elitą ir taip kontroliuoti tuos, kurie priima sprendimus. Tačiau piliečiai vis rečiau naudojasi ne tik šia, bet ir kitomis galimybėmis kontroliuoti politinį procesą.

Šiame straipsnyje, remiantis duomenimis apie konvencinį dalyvavimą³ dvidešimt penkiose Europos valstybėse⁴ teigiama, kad Europa išgyvena konvencinio dalyvavimo krizę. Taip pat analizuojama, kokios konvencinio dalyvavimo krizės priežastys ir galimi padariniai.

1. Dalyvavimas rinkimuose

Pradedant pirmosiomis rinkiminio elgesio studijomis empirinių duomenų analizė rodė, kad aukštesnis išsilavinimas ir socioekonominis statusas teigiamai veikė dalyvavimo rinkimuose lygį. Demografiniai pokyčiai, įvykę Vakarų demokratijose nuo 1950 metų, leido tikėtis, kad rinkėjų aktyvumas per tą laiką padidės⁵. Tačiau šiandien galime konstatuoti, kad įvyko priešingai – rinkėjų aktyvumas sumažėjo.

Rinkėjų aktyvumo pokytis parlamento rinkimuose⁶ Europos Sąjungos (toliau – ES) valstybėse 1951–2002 metais yra neigiamas dvylikoje iš penkiolikos valstybių ir svyruoja nuo –2,5 proc. Belgijoje iki –25,6 proc. Portugalijoje (žr. 1 lentelę). Trijose valstybėse rinkėjų ak-

tyvumas, palyginti su pirmaisiais rinkimais, padidėjo. Tiesa, Ispanijoje aktyvumo padidėjimas siekia tik 0,85 proc., o Danijoje (5,85 proc.) ir Švedijoje (1,4 proc.) jis greičiau nulemtas mažo rinkėjų aktyvumo 1951–1960 metais. Jei pasirinktume atskaitos tašką 1961 metus, tai ir šiose valstybėse rinkėjų aktyvumo pokytis būtų neigiamas (Danijoje – –0,5 proc., Švedijoje – –5,85 proc.).

Analogišką rinkėjų aktyvumo mažėjimo tendenciją matome Vidurio ir Rytų Europos (toliau – VRE) valstybėse. 1989–2002 metais rinkėjų aktyvumas sumažėjo visose nagrinėjamose pokomunistinėse valstybėse (žr. 1 lentelę). Mažiausiai rinkėjų „prarado“ Lenkija (–6,6 proc.), daugiausia – Bulgarija (–24,51 proc.). Be to, aktyvumo

1 lentelė. Rinkėjų aktyvumo pokyčiai ⁷

	<i>Rinkimų skaičius</i>	<i>Vidutinis aktyvu- mas</i>	<i>Akty- vumo pokytis</i>	<i>Didžiausias aktyvumas, proc. (metai)</i>	<i>Mažiausias aktyvumas, proc. (metai)</i>
1	2	3	4	5	6
VRE					
Bulgarija	5	75,10	–24,51	90,78 (1990)	58,87 (1997)
Čekija	5	78,00	–25,01	96,79 (1990)	58,00 (2002)
Estija	4	68,05	–9,75	78,00 (1990)	57,43 (1999)
Latvija	5	77,72	–14,50	91,18 (1993)	71,00 (1998)
Lenkija	5	50,30	–5,60	62,10 (1989)	43,20 (1991)
Lietuva	4	64,64	–17,73	75,29 (1992)	52,92 (1996)
Rumunija	4	75,95	–10,58	86,19 (1990)	65,31 (2000)
Slovakija	5	81,88	–12,73	95,39 (1990)	69,99 (2002)
Slovėnija	4	78,14	–12,43	85,60 (1992)	70,14 (2000)
Vengrija	4	65,21	–3,39	70,53 (2002)	56,70 (1998)
ES					
Airija	15	72,47	–11,30	76,90 (1969)	63,00 (2002)
Austrija	15	90,73	–12,70	96,00 (1956)	80,40 (1999)
Belgija	15	92,57	–2,50	95,10 (1977)	90,00 (1968) 90,60 (1999)

1	2	3	4	5	6
Didžioji Britanija	14	74,82	-13,90	81,90 (1951)	59,40 (2001)
Danija	20	86,17	+5,85	89,90 (1979)	80,60 (1953)
Graikija	9	81,08	-4,70	84,50 (1989)	75,00 (2000)
Ispanija	8	73,64	+0,85	79,80 (1982)	68,10 (1979) 68,70 (2000)
Italija	13	89,69	-11,65	93,90 (1953)	81,40 (2001)
Liuksemburgas	11	89,54	-4,30	92,60 (1954)	86,50 (1999)
Olandija	15	86,10	-19,25	95,60 (1959)	73,20 (1998)
Portugalija	11	75,71	-25,60	91,70 (1975)	61,00 (1999)
Prancūzija	14	74,26	-15,25	82,70 (1956)	64,41 (2002)
Suomija	14	75,88	-10,30	85,10 (1962)	65,30 (1999)
Švedija	17	85,91	+1,40	91,80 (1976)	77,40 (1958)
Vokietija	14	85,49	-6,25	91,10 (1972)	77,80 (1990)

Pastabos: (1) VRE valstybių rinkėjų aktyvumo pokytis – 1989–2002 metais, ES valstybių – 1951–2002 metais. (2) Graikijos, Ispanijos ir Portugalijos rinkėjų aktyvumo rodikliai apskaičiuoti nuo šių šalių demokratizacijos pradžios 8-ajame dešimtmetyje – atitinkamai 1974, 1977 ir 1975 metų. (3) Mažiausio aktyvumo grafoje Belgijoje ir Ispanijoje nurodyti duji rinkimai, nes šiose valstybėse rinkėjų aktyvumas paskutiniuose parlamento rinkimuose nuo mažiausio rinkėjų aktyvumo 1951–2002 metais skyrėsi tik 0,6 proc.

pokytis Lenkijoje palyginti nedidelis visų pirma dėl mažo vidutinio rinkėjų aktyvumo (50,3 proc.) – mažiausio iš visų nagrinėjamų valstybių. Aktyviausiai parlamento rinkimuose VRE dalyvauta praėjusio dešimtmečio pradžioje. Praktiškai kiekvieni nauji rinkimai tik didina atotrūkį nuo didžiausio rinkėjų aktyvumo.

Beje, mažėjantis rinkėjų aktyvumas nėra vien Europos fenomenas. M. Gray ir M. Caul nustatė, kad rinkėjų aktyvumas nuo 1950 iki 1997 metų sumažėjo beveik visose išsivysčiusiose demokratinėse valstybėse⁸.

2. Narystė organizacijose

Politinės partijos. Partijos vaidina svarbų vaidmenį atstovaujamojoje demokratijoje. Jos supaprastina pasirinkimą rinkimuose, organizuoja rinkimų kampanijas, atstovauja įvairiems interesams, sudaro sąlygas problemoms svarstyti, atranka ir rengia kandidatus, sudaro vyriausybę ir atlieka daugybę kitų svarbių funkcijų⁹.

Priklausymas politinei partijai ilgą laiką buvo vienas realiausių būdų piliečiui veikti priimamus sprendimus, nes būtent partijos yra viena iš centrinių organizacijų, siejančių piliečius ir valstybę. Analizuojant politinių partijų poveikį politiniam dalyvavimui buvo teigiama, kad partijos padidina piliečių dalyvavimo galimybes, nes partijų nariai gali lengviau savo pastangas paversti veiksmu. Be to, partijos skatina platesnį piliečių įsitraukimą bandydamos juos mobilizuoti ir padidinti jų domėjimąsi politiniais reikalais. Demokratinėse valstybėse partijos yra bene svarbiausia organizacija, kuri gali keisti institucinę tvarką – sukuria galimybes piliečių iniciatyvai ir dalyvavimui arba jas blokuoja¹⁰.

Nepaisant tokios akivaizdžios partijų svarbos, per pastaruosius du dešimtmečius matome narystės politinėse partijose mažėjimo tendenciją (žr. 2 lentelę).

1980–2000 metų duomenys apie narystę partijose rodo, kad narystė jose mažėja ne tik vertinant ją kaip rinkėjų dalį, bet ir narių skaičiumi. Anot P. Mairo ir I. van Biezeno, tai yra „konkretus pasitraukimo iš partijų politikos įrodymas“¹¹.

Tai, kas vyksta su partijomis, susiję ir su kitų tradicinių institucionalizuotų tarpininkavimo formų, kaip Bažnyčia ir profsąjungos, svarbos mažėjimu. Politinės partijos kartu su kitomis tradicinėmis hierarchinėmis organizacijomis kenčia nuo socialinių ir politinių

2 lentelė. *Narystė politinėse partijose 1980–2000 metais*

<i>Valstybė</i>	<i>Narystė</i>			<i>Narystės pokytis, 1980–2000</i>			
	<i>Metai</i>	<i>Narių</i>	<i>M/E</i>	<i>Laiko- tarpis</i>	<i>M/E pokytis</i>	<i>Narių sk. pokytis</i>	<i>Narių pokytis (%) nuo pradinės narystės</i>
V R E							
Čekija	1999	319 800	3,94	1993– –1999	–3,10	–225 200	–41,32
Latvija	2000	11 942	0,90	1995– –2000	+0,06	+770	+6,89
Lenkija	2000	326 500	1,15	–	–	–	–
Lietuva	2000	107 180	4,08	1995– –2000	–0,45	–10 670	–9,05
Slovakija	2000	165 277	4,11	1994– –2000	+0,82	+37 777	+29,63
Vengrija	1999	173 600	2,15	1990– –1999	+0,04	+8300	–5,02
E S							
Airija	1998	86 000	3,14	1980– –1998	–1,86	–27 856	–24,47
Austrija	1999	1 031 052	17,66	1980– –1999	–10,82	–446 209	–30,21
Belgija	1999	480 804	6,55	1980– –1999	–2,42	–136 382	–22,10
Didžioji Britanija	1998	840 000	1,92	1980– –1998	–2,20	–853 156	–50,39
Danija	1998	205 382	5,14	1980– –1998	–2,16	–70 385	–25,52
Graikija	1998	600 000	6,77	1980– –1998	+3,58	+375 000	+166,67
Ispanija	2000	131 250	3,42	1980– –2000	+2,22	+808 705	+250,73
Italija	1998	1 974 040	4,05	1980– –1998	–5,61	–2 091 887	–51,54
Olandija	2000	294 469	2,51	1980– –2000	–1,78	–136 459	–31,67
Portuga- lija	2000	346 504	3,99	1980– –2000	–0,29	+50 381	+17,01
Prancūzija	1999	615 219	1,57	1978– –1999	–3,48	–1 122 128	–64,59
Suomija	1998	400 615	9,65	1980– –1998	–6,09	–206 646	–34,03
Švedija	1998	365 588	5,54	1980– –1998	–2,87	–142 533	–28,05
Vokietija	1999	1 780 173	2,93	1980– –1999	–1,59	–174 967	–8,95

Šaltinis. Lentelė sudaryta remiantis: P. Mair, I. van Biezen. Party membership in twenty European democracies, 1980–2000 // *Party Politics*, 2001, vol. 7, issue 1, p. 5–21. 1 (p. 9) ir 2 (p. 12) lentelių duomenimis (išskyrus Lietuvą ir Latviją). Duomenys apie Lietuvą ir Latviją – H. Smith-Sivertsen. The Parties and their Membership Organizations in a post-communist setting: Data and Interpretations from Latvia and Lithuania 1990–2000 // Paper for Klækken-conference January 10–12, 2001. 1–3 lentelės (duomenis apie Lietuvą surinko A. Guogis). Lietuvos ir Latvijos atveju įvertinta narystė tik didžiausiose partijose (atitinkamai 16 ir 15 didžiausių partijų).

Pastabos: (1) M/E (*membership as precentage of electorate*) – narių dalis nuo visų rinkėjų. (2) Narių pokytis nuo pradinės narystės – dalis nuo narystės, užfiksuotos pirmaisiais nurodyto laikotarpio metais.

preferencijų individualizavimo, taip pat nuo bendro nenoro pasikliauti esančiomis institucinėmis struktūromis siekiant reprezentuoti ir artikuliuoti vis specifiskesnius poreikius. Silpnėjant partinei identifikacijai, piliečiai linkę mažiau laiko ir energijos skirti narystei partijose. Įvairiose šalyse atliktos studijos rodo, kad tik nuo 10 iki 45 procentų partijos narių reguliariai dalyvauja partijos skyrių veikloje¹². Kita vertus, pasyvi narystė, kurios pageidauja partijų lyderiai, yra nepatraukli eiliniam rinkėjui. Teigiama, kad piliečių išitraukimo į politines partijas kolapsas per porą pastarųjų dešimtmečių yra toks aiškus, jog gali būti pripažintas dėsniu¹³.

Narystės partijose mažėjimo nesustabdo netgi partijų bandymai suteikti daugiau galimybių eiliniams piliečiams veikti priimamus sprendimus¹⁴. Be to, pasitikėjimas politinėmis partijomis yra mažiausias iš visų institucijų daugumoje ES ir VRE valstybių. Netgi keliamas klausimas, ar gali politinės partijos likti pagrindinė politinė atstovaujamosios demokratijos institucija, kai jomis pasitiki tik labai maža dalis piliečių¹⁵.

Mažėjant rinkėjų aktyvumui ir narystei partijose, smunka ir dalyvavimas kitoje glaudžiai su rinkimais ir partijomis susijusioje formoje – dalyvavime rinkimų kampanijose. Praktiškai visose Vakarų demokratijose dalyvavimas rinkimų kampanijose mažėja. Tai rodo, kad šiandienės rinkimų kampanijos iš masinių renginių virsta televizijos šou. Keletą dešimtmečių didėjo tik piliečių finansinė parama partijoms. Šis faktas ironiškai įvardijamas „čekių knygelės dalyvavimu“ (*chequebook participation*)¹⁶.

Profesinės sąjungos. Profesinės sąjungos savo svarba formuojant ir priimant sprendimus beveik prilygsta partijoms. Jos yra ne tik nepriklusoma mobilizuojanti jėga, bet ir vaidina svarbų vaidmenį susiedamos politines partijas ir piliečius. Tiesa, pastebima, kad nuo 1970 metų iki šiol glaudus profesinių sąjungų ir kairiųjų politinių partijų ryšys industrinėse demokratijose silpnėja¹⁷.

Pastaruoju metu profesinės sąjungos, taip pat kaip ir politinės partijos, išgyvena sunkų laikotarpį. Kenčiančios nuo konservatyvios politikos atakų, išvargintos konkurencijos ir besikeičiančio darbo pobūdžio, profesinės sąjungos atrodo kaip „didelis, bet persenęs dinosauros, bandantis prisitaikyti prie klimato pokyčių“¹⁸. Tai atvedė prie darbuotojų, kurie priklauso profesinėms sąjungoms, dalies mažėjimo.

Profesinių sąjungų dydį konkrečioje valstybėje geriausiai parodo jų tankumas¹⁹. Pastaruoju metu daugelyje Europos valstybių šis rodiklis sumažėjo (žr. 3 lentelę).

3 lentelė. Narystė profesinėse sąjungose 1985–1998 metais

Valstybė	Narystė, tūkst.			Tankumas			Pokytis	
	1985	1995	1998	1985	1995	1998	1985–1995	1995–1998
1	2	3	4	5	6	7	8	9
VRE								
Bulgarija	2200	1810		62,3	58,2		–4,1	
Čekija	3820	1886		76,9	42,8		–34,1	
Estija	580	166,6		82,5	36,1		–46,4	
Lenkija	6300	3420		58,8	33,8		–25	
Lietuva	–	–	283	97,0	–	16,2	–80,8	
Rumunija	4000	3700		50,7	40,7		–10	
Slovakija	1920	1150		76,9	61,7		–15,2	
Slovėnija	–	–	425	–	–	50	–	–
Vengrija	3000	1860		80,4	60		–20,4	
ES								
Airija	419,5	466,1	502,9	56,3	47,1	42,2	–9,2	–4,9
Austrija	1419,6	1310,5	1224,4	51,6	40,7	38,5	–10,9	–2,2
Belgija	1461,9	1611,1		50,7	53,8		3,1	
Didžioji Britanija	9738,9	7280,1	7188,3	45,4	32,8		–12,6	
Danija	1726,5	1784,6	1824,5	78,6	78,1	75,7	–0,5	–2,4
Graikija	650	500		36,7	24,3		–12,4	

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Ispanija	672,4	1516,8	1582,6	9,3	17	7,7	7,7	-0,7
Italija	6125,5	5487,1	5481,5	42,3	38,5	38	-3,8	-0,5
Liuksemburgas	75	85		49,7	43,4		-6,3	
Olandija	1257,3	1457,1	1514,5	28	24,3	23,1	-3,7	-1,2
Portugalija	1463	1000			25			
Prancūzija	2443	1945	1980	13,9	9,9	10	-4	0,1
Suomija	1427,2	1398,2	1498,3	69,1	79,6	79	10,5	-0,6
Švedija	3247,9	3098,8	3050,4	81,5	87,5	88	6	0,5
Vokietija	11 969,4	9334,8	8326,9	35,9	29,1	26,2	-6,8	-2,9

Šaltinis. Lentelė sudaryta remiantis: J. Visser. Trends in unionisation and collective bargaining. International Labour Office, Geneva, September 2000 // International Labour Organization – <http://www.ilo.org/> duomenimis (išskyrus Lietuvą ir Slovėniją). Duomenys apie Lietuvą (apima tik keturias didžiausias profesines sąjungas – Lietuvos profesinių sąjungų centrą, Lietuvos profesinių sąjungų susivienijimą, Lietuvos darbininkų sąjungą, Lietuvos darbo federaciją) – R. Dovydenienė. Trade union responses to globalization in Lithuania // Labour and Society Programme Discussion papers DP/111/1999, Geneva: International Institute for Labour Studies, 2000. Duomenys apie Slovėniją – Freedom House. Nations in Transit 2001.

Pastabos: (1) Tankumas – profesinių sąjungų narių dalis tarp visų dirbančiųjų. (2) Pokytis – tankumo pokytis, gaunamas iš ankstesnių metų tankumo atėmus vėlesnių metų tankumą.

Praktiškai tik Skandinavijos valstybėse profesinės sąjungos išlaiko savo turimas pozicijas. Tuo tarpu kitose darbininkų judėjimais garsiose valstybėse, kaip Vokietija ir Didžioji Britanija, profesinių sąjungų narių skaičius gana sparčiai mažėja. Netgi profesinių sąjungų narių prieaugis Ispanijoje 1985–1995 metais neatrodo toks išpūdingas turint omenyje, kad iki tol profesinių sąjungų tankumas Ispanijoje buvo pats mažiausias.

VRE valstybėse profesinių sąjungų narių skaičius sumažėjo dar labiau nei ES valstybėse. Tiesa, tai visų pirma nulemta praktiškai privalomos narystės profesinėse sąjungose komunistinio režimo metais. Atsiradusi galimybė rinktis – priklausyti ar ne profesinei sąjungai sukėlė profesinių sąjungų griūtį ir sistema praktiškai turėjo kurtis iš naujo.

3. Konvencinio dalyvavimo krizės priežastys

Pateikti duomenys rodo, kad Europos valstybėse aiški konvencinio dalyvavimo krizė – piliečiai pasitraukia iš tradicinių dalyvavimo formų.

Vienareikšmio atsakymo, kodėl per pastaruosius kelis dešimtmečius Vakarų Europoje, o per paskutinįjį dešimtmetį ir VRE valstybėse taip sumažėjo piliečių aktyvumas konvencinio dalyvavimo formose, nėra. Yra bandymų nuosmukį vienoje iš dalyvavimo formų pagrįsti nuosmukiu kitoje formoje. Pavyzdžiui, M. Gray ir M. Caul mažėjančių rinkėjų aktyvumą industrinėse demokratijose sieja su mažėjančiu profesinių sąjungų tankumu ir mažėjančia tradicinių leiboristinės pakraipos partijų sėkme bei efektyvumu. Šie veiksniai, anot jų, nulėmė, kad partijos ir profesinės sąjungos, iki tol sėkmingai mobilizuodavusios „periferinius rinkėjus“, nebesugeba to padaryti ir ta rinkėjų dalis lieka nesuinteresuota, neinformuota ir politiškai neaktyvi²⁰.

Šie pastebėjimai yra teisingi, tačiau nepakankami, kad paaiškintų, kodėl krizė vienu metu ištiko daugumą konvencinio dalyvavimo formų.

Pastaruoju metu mažėjantis dalyvavimas rinkimuose, narystė politinėse partijose ir kitose tradicinėse organizacijose, ypač profesinėse sąjungose, Vakarų Europoje yra siejamas su vertybių pokyčiais (postmaterialistinių vertybių išplitimu, didėjančia visuomenės individualizacija) ir nepasitikėjimu politinėmis institucijomis²¹.

Visų pirma piliečių nuostatas dalyvavimo atžvilgiu keičia kylantis išsilavinimo lygis. Išsilavinusiam rinkėjui prieinama vis daugiau politinės informacijos ir vis daugiau piliečių turi pakankamai įgūdžių veikti politikoje savarankiškai. Šie pokyčiai reiškia, kad „dabartinė visuomenė linkusi mažiau nusileisti partijų elitui ar remti partiją tik iš įpročio. Žmonės gali abejoti elitu arba imtis nepartinių politinės išraiškos formų“²².

Jaunajai kartai, akcentuojančiai postmaterialistines vertybes, nepriimtinos autoritarinės ir hierarchinės organizacijos, kokios yra senosios politinės partijos, ir ji linkusi teikti pirmenybę protesto politikai, nes šiuo atveju mažiau tarpininkų ir dalyvis turi didesnę tiesioginę įtaką priimamiems sprendimams²³.

Kita vertus, keičiantis vertybėms piliečiai tapo kur kas reiklesni vyriausybei. Nors postmaterialistai gyvena toje pačioje politinėje sistemoje kaip ir materialistai ir turi didesnes galimybes priversti sistemą reaguoti į jų preferencijas (galėdami aiškiau išreikšti norus ir būdami aktyvesni), jie yra labiau nepatenkinti politika. Visuomenė tampa kritiškesnė politinių lyderių atžvilgiu ir linkusi labiau įsitraukti į elitui iššūkį metančias (*elite-challenging*) politinio dalyvavimo formas²⁴. Pasikeitę vyriausybės vertinimo kriterijai yra viena pasitikėjimo vyriausybe sumažėjimo priežasčių. R. D. Putnam, S. J. Pharr ir R. J. Dalton nustatė, kad pasitikėjimas parlamentu per pastaruosius 25 metus sumažėjo 11 iš 14 jų tirtų senųjų demokratijų²⁵. Dar nėra visuotinio pasitikėjimo institucijomis Vakarų Europoje nuosmukio, bet mažų mažiausiai galima konstatuoti tokią tendenciją²⁶.

Visuomenės pasitikėjimas politinėmis institucijomis gali būti vertinamas kaip pagrindinis piliečių politinių orientacijų ir elgesio šaltinis. Visuomenės nepasitikėjimas esamomis institucijomis – vienas iš svarbiausių veiksnių, lemiančių piliečių pasitraukimą iš konvencinio dalyvavimo formų.

Nepasitikėjimas politinėmis institucijomis būdingas ir VRE valstybių piliečiams: parlamentu vidutiniškai pasitiki 14 proc. piliečių; politinėmis partijomis – 12 proc., o profesinėmis sąjungomis – 30 proc.²⁷ Tačiau šiuo atveju nepasitikėjimo politinėmis institucijomis ir mažėjančio konvencinio dalyvavimo aiškinimas vertybių pokyčiu nėra tinkamas. Tiek Lietuva, tiek kitos pokomunistinės valstybės nepatenka tarp tų, kuriose įvyko esminė vertybių sistemos slinktis nuo materialistinių prie postmaterialistinių vertybių. Ir šiandien pokomunistinėse visuomenėse vyrauja materialistinės vertybės.

Pokomunistinėse valstybėse mažėjantį pasitikėjimą politinėmis institucijomis ir konvencinio dalyvavimo krizę visų pirma lemia sovietinės sistemos palikimas, pasireiškiantis menku vidinio ir išorinio politinio efektyvumo suvokimu²⁸.

Piliečiai sovietinėje sistemoje nesusiformavo dalyvavimo įgūdžių, nes politinį dalyvavimą sunkino menkas piliečių politinio efektyvu-

mo jausmas, didelės politinio dalyvavimo išlaidos ir valstybės represinių struktūrų veikla, nukreipta prieš piliečių aktyvumą²⁹. Komunistinis režimas ne tik draudė autonomines piliečių organizacijas, bet dar ir vertė piliečius dalyvauti privalomose, valstybės kontroliuojamose organizacijose³⁰.

Apskritai sovietinėje sistemoje negalima kalbėti apie „aš kaip politinės sistemos dalyvį“, nes tokio dalyko iš tikrųjų nebuvo: „Viena vertus, pilietinis aktyvumas apskritai beveik nesireiškė, kita vertus, jo išraiškos formos buvo „iškreiptos“, perkeltos į meno, iš dalies – mokslo sritis“³¹. Būtent tai ir nulėmė, kad šiandien nėra nei stipraus, savarankiško, pilietinę atsakomybę jaučiančio individo, nei bendruomenės, kurios nariai jaučia atsakomybę dėl bendro buvimo³².

Pokomunistinių valstybių piliečiai skeptiškai vertina savo galimybes veikti gyvenamos vietovės ir visuomenės problemų sprendimą. Nuo 7 iki 17 proc. Lietuvos, Čekijos, Lenkijos ir Vengrijos gyventojų teigia, kad gali veikti visuomenės problemų sprendimą, nuo 17 iki 39 proc. – gyvenamosios vietovės problemų sprendimą³³. Pažymėtina, kad Lietuvos gyventojai savo galimybes vertina blogiau nei Čekijos, Lenkijos ir Vengrijos gyventojai.

Toks menkas vidinio politinio efektyvumo suvokimas – neabejotinas sovietinių laikų palikimas. Sistema, kurioje piliečių galimybės daryti poveikį priimamiems sprendimams buvo ribota arba jos iš viso nebuvo, suformavo žmones, kurie neturi dalyvavimo įgūdžių ir net nesuvokia savęs kaip dalyvio.

Be to, pokomunistinių valstybių piliečiai ne tik nesuvokia savęs kaip aktyvaus politinio proceso dalyvio, bet ir mano, kad pati institucijų sistema yra uždara, nepriima ir nesistengia suprasti paprastų piliečių interesų ir poreikių. Šis suvokimas vėlgi daugiausia yra paveldėtas iš sovietinės sistemos, kurioje piliečių interesų nebuvo paisoma. Atkūrus nepriklausomybę ir pradėjus kurti demokratinę valstybę piliečiai gyveno viltimis, kad nuo šiol politinės institucijos veiks visų pirma atsižvelgdamos į jų interesus. Tačiau šie piliečių lūkesčiai nebuvo pateisinti.

Apibendrinimas: konvencinio dalyvavimo krizės padariniai

Bene svarbiausias klausimas, matant tokių piliečių aktyvumo konvencinio dalyvavimo formose mažėjimą, – kokie yra (bus) konvencinio dalyvavimo krizės padariniai.

Viena vertus, nė vienoje valstybėje nėra įrodymų, kad demokratiją pakeistų koks nors nedemokratinis politinis režimas arba socialinė ar politinė anarchija.

Nors politinių institucijų veiklą vertina kritiškai, demokratines nuostatas palaiko ne tik analizuotų valstybių elitas, bet ir eiliniai piliečiai. Dauguma tiek ES, tiek VRE valstybių piliečių teigia, kad demokratija yra geriausia valdymo forma. Pritarimas svyruoja nuo 78 proc. (Didžioji Britanija) iki 99 proc. (Danija ir Švedija) ES valstybėse ir nuo 78 proc. (Rumunija) iki 93 proc. (Čekija) VRE valstybėse³⁴. Dauguma piliečių yra nepatenkinti tuo, kaip veikia demokratija, tačiau mano, jog geresnės alternatyvos nei demokratija – nėra. Rodydami nepasitenkinimą vyriausybę piliečiai naudojami savo demokratine teise sakyti, ką mano. Šis piliečių kritiškumas vyriausybės atžvilgiu nebūtinai tampa „demokratijos krize“, kuri grasintų konstituciniam valdymui³⁵.

Kita vertus, vien rinkėjų aktyvumo ir narystės tradicinėse organizacijose mažėjimas nerodo, kad visuomenė tampa politiškai apatiška ir jai nerūpi, kokie sprendimai priimami valstybėje.

Vienas iš galimų mažėjančio tradicinio dalyvavimo padarinių yra piliečių poslinkis kitų dalyvavimo formų link. Tėn, kur kadaise politinės veiklos pagrindas buvo rinkimai, dabar jie keičiami protesto politikos formomis, tokiomis kaip peticijų rašymas, streikai ir demonstracijos. Šios naujos dalyvavimo formos iškilo kaip vertybių pokyčio rezultatas. Netrūksta įrodymų, kad politinio protesto formų pagausėjimo daugelyje Vakarų demokratijų³⁶.

Tačiau šiuo atžvilgiu egzistuoja vienas esminis Vakarų demokratijų ir pokomunistinių valstybių skirtumas. Vakarų visuomenės, nepaisant mažėjančio pasitikėjimo politinėmis institucijomis, netapo apatiškos. Priešingai, per paskutinius tris dešimtmečius ES valstybių pi-

liečiai kur kas aktyviau dalyvauja elitui išsūkį metančiose dalyvavimo formose. Tuo tarpu VRE valstybių piliečiai nėra aktyvūs ir protesto politikoje. Dalyvavimas įvairiuose protesto veiksmuose ES valstybėse praktiškai visose formose du kartus didesnis nei VRE valstybėse³⁷.

Be to, kita bendra visoms VRE valstybėms ypatybė – kur kas mažesnis aktyvumas interesų grupėse, kurios įvardijamos „spaudimo grupėmis“ – t. y. politiškai reikšmingose grupėse, kurios paprastai siekia paveikti sprendimų procesą³⁸. VRE valstybių piliečiai kur kas pasyvesni vietinės bendruomenės grupėse, žmogaus teisių gynimo organizacijose, aplinkos išsaugojimo, gyvūnų teisių apsaugos judėjimuose, profesiniuose susivienijimuose ir sąjungose, moterų organizacijose ir sąjungose bei judėjimuose už taiką. Kitaip nei ES valstybių piliečiai, kurie išreiškia savo interesus alternatyviomis dalyvavimo formomis, VRE valstybių piliečiai yra linkę visiškai trauktis iš politikos.

Be abejo, tokie dalyvavimo pokyčiai turi nepageidaujamų padarinių ir ES valstybėse. Rinkimuose dalyvaudavo dauguma piliečių, nes pats balsavimo aktas kelia palyginti nedaug reikalavimų dalyviui, o alternatyvių dalyvavimo formų plėtra gali išstumti iš sprendimų priėmimo proceso tuos, kurie neturės pakankamai išteklių (laiko, pinigų ar sugebėjimų) dalyvauti. Taip pat mažėjantis dalyvavimas tradicinėse dalyvavimo formose gali paveikti ir kitus demokratijos elementus. Gali sumažėti galimybės integruoti piliečius į demokratinį procesą, nes būtent partijos per rinkimus ir rinkimų kampanijas įtraukdavo piliečius į sprendimų priėmimo procesą ir taip legitimizuodavo demokratinį procesą.

Viena galimybė išvengti šių neigiamų padarinių ir padidinti piliečių dalyvavimą konvencinėse dalyvavimo formose – tiesioginės demokratijos formų įvedimas. Keičiantis piliečių nuostatomis dalyvavimo atžvilgiu, daugelyje Europos valstybių pradėta ieškoti, kaip padidinti piliečių galimybes tiesiogiai kontroliuoti politinį procesą³⁹. Tiesa, pažymimas vienas ironiškas faktas: politinis elitas suvokia, jog paprasti piliečiai yra nusivylę atstovaujamosios demokratijos teikiama galimybėmis išsakyti savo nuomonę, bet tuo pat metu diskutuoja apie demokratijos ateitį nesikreipdamas į piliečius, kad šie iš-

sakytų savo nuomonę⁴⁰. Populiariausi pokyčiai: tiesioginių įvairių pareigūnų rinkimų ir referendumų (ypač vietos savivaldybių lygmeniu) įvedimas. Dauguma dabartinių konstitucijų (Prancūzija, Italija) leidžia referendumus, o kai kurios netgi reikalauja tokio piliečių pritarimo, kai sprendžiami svarbūs klausimai (Danija). Netgi tokiose šalyse, kur referendumo galimybė neįtvirtinta konstitucijose, vis dažniau diskutuojama apie tokio tipo piliečių sprendimo galimybę. Be to, tokiose valstybėse kaip Vokietija, kur po Antrojo pasaulinio karo nevyko nė vienas nacionalinis referendumas, referendumai naudojami regioniniu ir vietos lygiu⁴¹.

Mažėjant piliečių aktyvumui tradicinėse konvencinio dalyvavimo formose, tiesioginės demokratijos formų įvedimas, ypač savivaldybių lygmeniu, pokomunistinėms valstybėms yra realiausia galimybė išvengti visiškos piliečių politinės apatijos.

PASTABOS IR NUORODOS

¹ Duomenys apie Prancūzijos prezidento rinkimus paimti iš: *International Foundation for Electoral Systems Election Guide* – <http://www.ifes.org/eguide/elecguide.htm>, 2002 m. rugpjūčio 6 d.

² 1998 metų sausį antrajame rinkimų ture dalyvavo 73,6 proc. rinkėjų. Duomenys apie rinkėjų aktyvumą Lietuvoje – *Lietuvos Respublikos Vyriausioji rinkimų komisija* – <http://www.vrk.lt/>.

³ Konvencinio dalyvavimo samprata šiuo metu yra tam tikroje plėtimosi stadijoje, dalis tų dalyvavimo formų, kurios tradiciškai buvo įvardijamos kaip nekonvencinės, pretenduoja būti priskirtos konvenciniam dalyvavimui. Šiame straipsnyje bus analizuojamos tos konvencinio dalyvavimo formos, kurias sąlyginai būtų galima įvardyti tradicinėmis – dalyvavimas rinkimuose, narystė politinėse partijose ir profesinėse sąjungose.

⁴ 15 Europos Sąjungos (ES) valstybių bei 10 Vidurio ir Rytų Europos valstybių. Šias valstybes sieja priklausymas ES arba siekimas tapti ES narėmis.

⁵ M. P. Wattenberg. *Decline of Party Mobilization* // R. J. Dalton, M. P. Wattenberg, eds. *Parties without Partisans: Political Change in Advanced Industrial Democracies*. Oxford University Press, 2000. P. 69; M. Gray, M. Caul. *Declining Voter Turnout in Advanced Industrial Democracies, 1950 to 1997* // *Comparative Political Studies*. 2000, vol. 33, issue 9, p. 1091–1123.

⁶ Rinkėjų aktyvumo pokytis apskaičiuojamas iš paskutinių dvejų parlamento rinkimų rinkėjų aktyvumo vidurkio atėmus pirmų dvejų rinkimų rinkėjų aktyvu-

mo vidurkį – žr. M. Gray, M. Caul. Declining Voter Turnout in Advanced Industrial Democracies, 1950 to 1997 // *Comparative Political Studies*. 2000, vol. 33, issue 9, p. 1091–1123. Rinkėjų aktyvumo duomenys apskaičiuoti nuo rinkimų teisę turinčių piliečių skaičiaus. Parlamento rinkimai, kaip rinkėjų aktyvumo indikatorius, pasirinkti dėl to, jog jie vyksta visose nagrinėjamose valstybėse, tuo tarpu prezidentas dalyje valstybių nerenkamas, o kitose renkamas netiesiogiai.

⁷ Apskaičiavo autorius. Duomenys apie rinkėjų aktyvumą parlamentų rinkimuose paimti iš: *Project on Political Transformation and the Electoral Process in Post-Communist Europe* (created by M. Popescu and M. Hannavy) – <http://www.essex.ac.uk/elections/>, 2002 m. rugpjūčio 7 d.; *Center for the study of public policy*, U. of Strathclyde, Studies on societies in transformation – <http://www.cspp.strath.ac.uk>, 2002 m. rugpjūčio 6 d.; *The International IDEA Voter Turnout Website* – http://www.idea.int/voter_turnout/introduction.html, 2002 m. rugpjūčio 6 d.; *International Foundation for Electoral Systems Election Guide* – <http://www.ifes.org/eguide/elecguide.htm>, 2002 m. rugpjūčio 6 d.; *Elections around the world* – URL: <http://www.electionworld.org>, 2002 m. rugpjūčio 6 d.; *Republic of Slovenia Electoral Commission* – <http://www.gov.si/elections/rvk.html>, 2002 m. rugpjūčio 7 d. ir *Lietuvos Respublikos Vyriausioji rinkimų komisija* – <http://www.vrk.lt/>

⁸ M. Gray, M. Caul. Declining Voter Turnout in Advanced Industrial Democracies, 1950 to 1997 // *Comparative Political Studies*. 2000, vol. 33, issue 9, p. 1091–1123. M. Gray ir M. Caul savo tyrime rinkėjų aktyvumą skaičiavo nuo visų rinkiminio amžiaus konkrečios šalies gyventojų. Toks pasirinkimas nėra visiškai teisingas, jei norime nustatyti rinkėjų aktyvumą kaip piliečių pasirinkimą, nes dalis demokratiinių valstybių gyventojų nėra tos šalies piliečiai ir neturi teisės dalyvauti parlamento rinkimuose.

⁹ P. Norris. *Democratic Phoenix: Political Activism Worldwide*. New York: Cambridge University Press, 2002.

¹⁰ S. Scarrow. Parties and the Expansion of Direct Democracy: Who Benefits? // *Party Politics*. 1999, vol. 5, issue 3, p. 344.

¹¹ P. Mair, I. van Biezen. Party membership in twenty European democracies, 1980–2000 // *Party Politics*. 2001, vol. 7, issue 1, p. 6.

¹² S. E. Scarrow. Parties without Members? Party Organization in a Changing Electoral Environment // R. J. Dalton, M. P. Wattenberg, eds. *Parties without Partisans: Political Change in Advanced Industrial Democracies*. Oxford University Press, 2000. P. 95.

¹³ S. J. Pharr, R. D. Putnam, R. J. Dalton. A Quarter-Century of Declining Confidence // *Journal of Democracy*. 2000, vol. 11, no. 2, p. 15.

¹⁴ S. Scarrow. Parties and the Expansion of Direct Democracy: Who Benefits? // *Party Politics*. 1999, vol. 5, issue 3, p. 355.

¹⁵ R. J. Dalton, M. P. Wattenberg. Partisan Change and the Democratic Process // R. J. Dalton, M. P. Wattenberg, eds. *Parties without Partisans: Political Change in Advanced Industrial Democracies*. Oxford University Press, 2000. P. 264.

¹⁶ R. J. Dalton, I. McAllister, M. P. Wattenberg. The Consequences of Partisan Dealignment // R. J. Dalton, M. P. Wattenberg, eds. *Parties without Parti-*

sans: *Political Change in Advanced Industrial Democracies*. Oxford University Press, 2000. P. 58.

¹⁷ M. Gray, M. Caul. Declining Voter Turnout in Advanced Industrial Democracies, 1950 to 1997 // *Comparative Political Studies*. 2000, vol. 33, issue 9, p. 1091–1123.

¹⁸ M. Wallerstein, B. Western. Unions in decline? What Has Changed and Why // *Annual Review of Political Science*. 2000, vol. 3, issue 1, p. 355.

¹⁹ Profesinių sąjungų tankumas išreiškiamas profesinių sąjungų narių skaičiaus dalimi procentais nuo visų žmonių, potencialiai galinčių būti profesinių sąjungų nariais, skaičiaus – žr. M. Wallerstein, B. Western. Unions in decline? What Has Changed and Why // *Annual Review of Political Science*. 2000, vol. 3, issue 1, p. 357.

²⁰ M. Gray, M. Caul. Declining Voter Turnout in Advanced Industrial Democracies, 1950 to 1997 // *Comparative Political Studies*. 2000, vol. 33, issue 9, p. 1091–1123.

²¹ R. Inglehart. Political Value Orientations // M. K. Jennings, J. W. van Deth, eds. *Continuities in Political Action: A Longitudinal Study of Political Orientations in Three Western Democracies*. Berlin, New York: Walter de Gruyter, Inc., 1990. P. 67–102; R. Inglehart. *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*. Princeton: Princeton University Press, 1997; R. Inglehart. Postmodernization, Authority, and Democracy // P. Norris, ed. *Critical Citizens: Global Support for Democratic Government*. Oxford University Press, 1999. P. 236–256; R. J. Dalton. Citizen Attitudes and Political Behavior // *Comparative Political Studies*. 2000, vol. 33, issue 6/7, p. 912–941; R. J. Dalton. Value Change and Democracy // S. J. Pharr, R. D. Putnam, eds. *Disaffected Democracies: What's Troubling the Trilateral Countries?* Princeton: Princeton University Press, 2000. P. 252–269; S. Scarrow. Parties and the Expansion of Direct Democracy: Who Benefits? // *Party Politics*. 1999, vol. 5, issue 3, p. 341–362.

²² R. J. Dalton, M. P. Wattenberg. Unthinkable Democracy: Political Change in Advanced Industrial Democracies // R. J. Dalton, M. P. Wattenberg, eds. *Parties without Partisans: Political Change in Advanced Industrial Democracies*. Oxford University Press, 2000. P. 11.

²³ S. Scarrow. Parties and the Expansion of Direct Democracy: Who Benefits? // *Party Politics*. 1999, vol. 5, issue 3, p. 342.

²⁴ Ten pat, p. 297–298.

²⁵ S. J. Pharr, R. D. Putnam, R. J. Dalton. A Quarter-Century of Declining Confidence // *Journal of Democracy*. 2000, vol. 11, no. 2, p. 5–25.

²⁶ M. Kaase. Interpersonal trust, political trust and non-institutionalised political participation in Western Europe // *West European Politics*. 1999, vol. 22, issue 3, p. 12.

²⁷ Pasitikėjimas parlamentais ir politinėmis partijomis – New Europe Barometer 2001 metų duomenys (Centre for the Study of Public Policy) – žr.: R. Rose. *Advancing Into Europe? Contrasting Goals of Post-Communist Countries // Nations in Transition 2002*. Freedom House, New York, 2002; profesinėmis sąjungomis – 1999 metų Europos vertybių tyrimo grupės duomenys – žr.: S. Jurevičius. *Skirtingumo dimensijos*. Vilnius, 2002. P. 222, 224, 231.

²⁸ *Vidinis politinis efektyvumas* – individų savęs suvokimas: kiek jie jaučiasi galintys kontroliuoti politinius sprendimus. *Išorinis politinis efektyvumas* – institucijų suvokimas: kiek, individų požiūriu, jos yra pajėgios atsižvelgti į individų interesus bei poreikius ir juos tenkinti.

²⁹ J. R. Kluegel, D. S. Mason. Political involvement in transition // *International Journal of Comparative Sociology*. 1999, vol. 40, issue 1, p. 42–43.

³⁰ M. M. Howard. The Weakness of Postcommunist Civil Society // *Journal of Democracy*. 2002, vol. 13, no. 1, p. 160.

³¹ M. Degutis. Penkeri pilietinės visuomenės formavimosi metai: visuomenės reformos ir politinė kultūra // *Politologija*. 1995, Nr. 6, p. 28.

³² B. Kuzmickas. Elito ir masių kontroversija pokomunistinėje visuomenėje // A. Jankauskas, red. *Demokratija Lietuvoje: elitas ir masės*. Konferencijos medžiaga. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 1996. P. 32.

³³ Keturių šalių žmonės – apie valstybę ir save // Lietuvos rytas, 2000, gegužės 11, Nr. 110, p. 4. 2000 metų kovą–balandį apklausas atliko: Čekijoje – IVVM, Lenkijoje – CBOS, Lietuvoje – „Vilmorus“, Vengrijoje – TARKI.

³⁴ 1999–2000 metų Europos vertybių tyrimo grupės duomenys (Lietuvoje gyventojų apklausą 1999 metais atliko „Baltijos tyrimai“) – žr.: S. Junevičius. *Skirtingumo dimensijos*. Vilnius, 2002. P. 237.

³⁵ S. J. Pharr, R. D. Putnam, R. J. Dalton. A Quarter-Century of Declining Confidence // *Journal of Democracy*. 2000, vol. 11, no. 2, p. 22.

³⁶ R. J. Dalton, I. McAllister, M. P. Wattenberg. The Consequences of Partisan Dealignment // R. J. Dalton, M. P. Wattenberg, eds. *Parties without Partisans: Political Change in Advanced Industrial Democracies*. Oxford University Press, 2000. P. 61; R. J. Dalton, M. P. Wattenberg. Partisan Change and the Democratic Process // R. J. Dalton, M. P. Wattenberg, eds. *Parties without Partisans: Political Change in Advanced Industrial Democracies*. Oxford University Press, 2000. P. 281–282.

³⁷ Peticijas pasirašo vidutiniškai 55,7 proc. ES valstybių piliečių ir 27,7 proc. VRE valstybių piliečių; boikotuose dalyvauja atitinkamai 13,4 ir 4,6 proc.; legaliose demonstracijose – 27,6 ir 14,3 proc.; nesankcionuotuose streikuose – 7,1 ir 3,2 proc.; užimant pastatus ir įmones – 4,3 ir 1,2 proc. (1999–2000 metų Europos vertybių tyrimo grupės duomenys – žr.: S. Junevičius. *Skirtingumo dimensijos*. Vilnius, 2002. P. 264–268).

³⁸ A. Krupavičius. Interesų grupės // J. Matakas, sud. *Šiuolaikinė valstybė*. Kaunas: Technologija, 1999. P. 156.

³⁹ S. E. Scarrow. Direct Democracy and Institutional Change: A Comparative Investigation // *Comparative Political Studies*. 2001, vol. 34, issue 6, p. 653.

⁴⁰ R. Dalton, W. Burklin, A. Drummond. Public opinion and direct democracy // *Journal of Democracy*. 2001, vol. 12, no. 4, p. 144.

⁴¹ R. J. Dalton, M. P. Wattenberg. Partisan Change and the Democratic Process // R. J. Dalton, M. P. Wattenberg, eds. *Parties without Partisans: Political Change in Advanced Industrial Democracies*. Oxford University Press, 2000. P. 282; K. Strom. Parties at the Core of Government // R. J. Dalton, M. P. Wattenberg, eds. *Parties without Partisans: Political Change in Advanced Industrial Democracies*. Oxford University Press, 2000. P. 186.

SUMMARY

CRISIS OF CONVENTIONAL PARTICIPATION

In this article the author examines the variations in terms of how active the citizens of twenty-five European nations are and used to be as regards the traditional forms of conventional participation (participation in the elections, membership in the parties and labor unions).

During a 1951–2002 period the variation in terms of participation of the voters in the parliamentary elections of the European Union states has been negative in twelve states among the fifteen, ranging from 2.5 percent in Belgium and ending with 25.6 percent in Portugal.

Analogical tendency is seen in the Central and East European (CEE) countries, i.e. the activeness of the constituency is diminishing. Throughout 1989–2002 the activeness has fell substantially in all post-communist states. Of these Poland has “suffered” the least (–6.6. percent), whereas Bulgaria has suffered the most (–24.51).

In spite of the evident importance of the parties in the representative democracy, the last two decades saw the tendency of the decline in terms of the membership in the political parties. The party membership fell both in terms of a share in the overall body of voters, and in the overall membership. The collapse of the citizens’ engagement with the political parties during the last two decades is clear to the extent that it could be called a law.

In terms of importance in the formation and decision-making, labor unions seem as significant as the parties. Labor union stand affront not only as the independent mobilizing force. They also play an important role as a link between the political parties and citizens. Since recently labor unions have been struggling. In the majority of the European countries labor unions’ density has fallen dramatically. These are the Scandinavian countries’ labor unions that maintain their positions.

In comparison to the EU states, in the CEE countries the labor unions’ membership has plummeted even more dramatically. Indeed, this was first and foremost determined by the fact that during the communist rule membership in the political parties was virtually compulsory. The freedom of choice, that has come to life ever since, to belong to a labor union, or not, has contributed to a demise of the labor unions, and the system faced the need to find itself anew.

The analysis of the data on the activeness of citizens in the conventional forms of participation, the author comes to a conclusion that the European states face a clear crisis of conventional participation – the citizens withdraws from the traditional forms of participation.

The subsiding participation in the elections and other traditional forms of participation, seen in the Western Europe, may be linked to the value transformations and mistrust the citizens hold toward the political institutions.

Growing level of education has been the major force behind the changing attitudes of the citizens towards participation. Greater access to the political

information, available to the educated voter, brings about a situation when the increasing number of people attain sufficient levels of knowledge to maneuver the waters of politics independently. The younger generation, which comes to accentuate post materialist values, is bound to give protest politics priority, as it has fewer mediators, and the participant avails himself of greater direct influence on the decisions made.

On the other hand, as the values continue to change the citizens have become more requiring toward the government. New criteria of evaluating the performance of the government, – that is one of the reasons why the trust in the government fell. Such a situation speaks of a universal decline in terms of confidence the citizens show in institutions in the Western Europe, or at least of a tendency in that direction.

Mistrust in the political institutions is also characteristic to the citizens of the CEE countries. In this case, however, the lower level of support toward the political institutions, and the crisis of conventional participation are determined by the Soviet heritage, reflected in the meager understanding of the internal and external political efficiency.

In the Soviet system the citizens failed to develop skills of participation. Thus, today such people face a great deal of skepticism when speaking about their chances to influence the decisions made on the issues of their area of residence and social problems. They not only fail to perceive themselves as the active participants of the political process. They, as a matter of fact, come to understand the system as closed, unready and unable to comprehend the needs and interests of the common people.

In view of such an input decline in the conventional forms of participation, characteristic to the citizens, the most important question, it seems, is – what are (what will be) the consequences of the crisis of conventional participation.

On the one hand, the examples of none of countries prove that some kind of non-democratic political regime, or social and political anarchy would be a viable substitute for democracy. Notwithstanding the critical attitude in place once the activities of the political institutions are given an evaluation, both the elites, and the common citizens of the countries analyzed extend an outspoken support to the democratic principles.

On the other hand, the displacement of the population in favor of the other forms of participation can be taken to be one of the possible consequences of the ever-lessening traditional participation. Throughout the last three decades the EU countries' citizens were far keener on participating in the forms of participation that challenged the elites. In the meantime, the CEE citizens are by no means active in the protest politics. Participation in the various protest activities in the EU states is two times larger than in the CEE states.

Besides, the CEE states have another trait in common – namely, far lesser activeness within the interest groups. In comparison to the citizens of the EU countries who give their interests an expression via the alternative forms of participation, the citizens of the CEE countries are inclined to withdraw themselves from politics by all means.

No doubt, such transformations in the participation practices bears unwanted consequences for the EU states either. Provided that participation in the elections has been integrating the body of citizens (the act of vote-casting poses relatively few demands on the participants), the development of the alternative forms of participation may see the displacement of those in the decision-making process, who do not have enough resources (time, money or abilities) to participate.

Introduction of direct democracy and its forms could be seen as one of the possible solutions to these negative consequences. These could also raise the level of participation of the citizens in the conventional forms of participation. This development seems to give the most genuine chances for the post-communist states to avoid the political apathy of the citizens, which threatens to be all embracing.